

Dr hab. Iwona Posadzińska, prof. PBŚ
Katedra Zarządzania Innowacjami Organizacyjnymi
Wydział Zarządzania
Politechnika Bydgoska im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Adila Zhubikenova

**pt: Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Kazachstanie – czynniki
determinujące i wpływ na wzrost gospodarczy**

**Foreign direct investment in Kazakhstan – determinants
and impact on economic growth**

Recenzja pracy doktorskiej napisana na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Naukowej Nauk o Zarządzaniu i Jakości Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu przyjętej na posiedzeniu w dniu 26.06.2024 roku.

I. Ocena aktualności i potrzeby podjęcia tematu rozprawy

Dynamika zmian zachodzących w XXI wieku zmusza gospodarki i przedsiębiorstwa do ciągłych poszukiwań i adaptacji nowych rozwiązań biznesowych i technologicznych. Wybór tematu rozprawy uwzględnia istotny problem dotyczący wzrostu międzynarodowej konkurencyjności gospodarki Kazachstanu na przełomie XX i XXI wieku. Doświadczenia wielu krajów na całym świecie potwierdziły, że ten cel można osiągnąć przyciągając kapitał zagraniczny, który pozwala na przeprowadzenie skutecznej modernizacji istniejących zasobów gospodarczych, a także przyspieszenie wzrostu gospodarczego i tempa rozwoju społeczno-ekonomicznego. Pozyskanie kapitału w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) stanowi najbardziej pożądane rozwiązanie, które dostarcza dodatkowy kapitał, umożliwia transfer technologii i nowoczesnej wiedzy, wsparcie powiązań biznesowych i innowacyjnej współpracy transgranicznej. Powstawanie relacji gospodarczych pozwala na powiązanie gospodarki krajowej ze światową i wzięcie udziału w międzynarodowym podziale pracy.

Przyciąganie bezpośrednich inwestycji zagranicznych wymaga sprzyjającej polityki inwestycyjnej, uwzględniającej regulacje prawne, stabilność polityczną i przewidywalność, korzyści ekonomiczne, rozwój infrastruktury, polityki rynku pracy, polityki handlowej oraz otwartości na współpracę z partnerami biznesowymi spoza kraju. Dominujący eksport zasobów naturalnych nie gwarantował Kazachstanowi poprawy pozycji na rynku międzynarodowym. A zatem wejście na ścieżkę intensywnego rozwoju opartego na wykorzystaniu zaawansowanych technologii stanowi korzystną alternatywę dla wcześniejszego modelu gospodarczego Kazachstanu.

Międzynarodowa ekspansja oznacza każdy rodzaj działalności gospodarczej podejmowanej za granicą, ale ze względu na zakres i konsekwencje powinna być traktowana jako długoterminowy i trwały proces. Rozszerzanie działalności na rynku zagranicznym wymaga od wszystkich zaangażowanych podmiotów, zwłaszcza w pierwszej fazie - działań dostosowawczych, w kolejnych jednak wraz z nabieraniem doświadczenia – antycypacyjnych.

Formy ekspansji kapitałowej, wymagające zaangażowania własnych środków, mogą przybierać różną postać - wspólnego przedsięwzięcia (joint venture) lub samodzielnie prowadzonej działalności na rynku zagranicznym. Jest to najbardziej zaawansowana forma ekspansji, wiążąca się ze znaczącymi inwestycjami rzeczowymi, powiązanych często z restrukturyzacją produktową, technologiczną, personalną i finansową. Przedsiębiorstwa wchodzące zyskują w ten sposób nie tylko nowy rynek zbytu, ale także dostęp do konkurencyjnych zasobów - siły roboczej, surowców, technologii, kapitału oraz możliwości rozwoju zasobów niematerialnych – poprawę pozycji i wzrost znajomości w otoczeniu międzynarodowym, większą penetrację i kontrolę rynku, wpływ na realizowane przedsięwzięcia.

Nowa globalna gospodarka stanowi podstawowy imperatyw do zmian w organizacjach stających przed szansą poprawy konkurencyjności i wzrostu rynkowej wartości, wymaga wdrażania procesów długookresowych, wielowymiarowych i wielopoziomowych. Procesy te stanowią z jednej strony szansę dla poprawy konkurencyjności i wzrostu rynkowej wartości przedsiębiorstw, z drugiej zaś stawiają przed nimi coraz nowe wyzwania. Działalność na rynku międzynarodowych wymaga nowego, odmiennego niż dotychczasowe podejścia do metod zarządzania, przeformułowania misji, celów i strategii działania, jak również oceny efektów funkcjonowania i rozwoju.

Natężenie czynników skłaniających firmy do internacjonalizacji działalności jest zróżnicowane w poszczególnych branżach i krajach. W niektórych zaobserwować można wręcz silną presję do wchodzenia na rynki zagraniczne, spowodowaną koniecznością sprostania

konkurencji. Układ i siła oddziaływania czynników ma charakter dynamiczny, zakres internacjonalizacji nie jest stały i zmienia się w czasie.

Biorąc pod uwagę powyższe, uważam podjęty w pracy problem badawczy bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Kazachstanie za aktualny i bardzo istotny, posiadający potencjał naukowy i perspektywę kontynuowania badań ze względu na intensywny rozwój wybranego obszaru empirycznego.

II. Cel pracy, hipotezy, metody badawcze

Rozwój przedsiębiorstw i gospodarki w oparciu o bezpośrednie inwestycje zagraniczne podlega zmianom pod wpływem wielu czynników, a zatem ich badanie i aktualizacja wyników mają nie tylko znaczenie w obszarze podejmowania decyzji, lecz także wnoszą nową wiedzę w dyscyplinie nauk o zarządzaniu i jakości. Praktyka biznesowa często wyprzedza opis naukowy. Jako cele badawcze Autor przyjął dokonanie:

- oceny zmian skali i struktury BIZ w Kazachstanie w latach 1991-2022, a więc od momentu uzyskania przez kraj niepodległości (cel I),
- identyfikacji determinant BIZ w Kazachstanie, w tym wybranych aspektów sprzyjających rozwojowi inwestycji (cel II);
- oceny wpływu BIZ na wzrost gospodarczy Kazachstanu (cel III).

Dla realizacji pierwszego celu badawczego wykorzystano dane statystyczne opublikowane przez Konferencję Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD) w corocznych raportach World Investment Report, a także dane zamieszczane w krajowych opracowaniach statystycznych Kazachstanu. Cel drugi osiągnięto poprzez przeprowadzenia badania własnego, w którym uczestniczyła grupa największych zagranicznych inwestorów bezpośrednich w Kazachstanie. Cel trzeci zrealizowano dokonując oceny ilościowej z zastosowaniem modeli ekonometrycznych.

W ramach procesu badania naukowego poprawnie przygotowano przegląd literatury, którego wyniki zamieszczono w pierwszym, drugim, czwartym i piątym rozdziale rozprawy. Pozwolił on na identyfikację ogłoszonych wyników badań w skali globalnej oraz potwierdzenie luki w zakresie ograniczonej liczby publikacji dotyczącej przyjętego problemu badawczego (także w analizie bibliometrycznej). Realizacja pierwszego celu związana była z usystematyzowaniem materiału statystycznego i oceną skali BIZ. Wysoko należy ocenić

postępowanie badawcze w zakresie drugiego celu. Ankieta przeprowadzona na próbie 100 największych inwestorów stanowiła wartościowe pierwotne źródło informacji. Struktura inwestorów objęła branże charakteryzujące się największym udziałem, takie jak ropa i gaz, finanse/bankowość, metalurgia/górnictwo, ale także inne - technologia/elektronika, doradztwo/audyt, telekomunikacja, materiały budowlane/budownictwo, farmaceutyka i handel detaliczny/produkcja żywności. Uwzględniono zatem strategiczne znaczenie tych branż dla gospodarki Kazachstanu.

W trzecim obszarze (celu) badawczym zidentyfikowano i dokonano oceny wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na wzrost gospodarczy w Kazachstanie. Weryfikacja miała charakter ilościowy w oparciu o skonstruowane modele ekonometryczne, pozwalające na określenie wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na PKB w przeliczeniu na mieszkańca Kazachstanu. Należy podkreślić dynamiczne ujęcie zmian w czasie oraz oszacowanie istotności statystycznej. Modele zweryfikowano poprawnie za pomocą testów diagnostycznych. Ujęcie modelowe stanowi uproszczony obraz rzeczywistości gospodarczej, pozostawia zatem obszar do dalszych badań przy wielości czynników oddziaływania. Należy uznać, że uzyskane wyniki przyczynią się do pełniejszego wyjaśnienia wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na lokalne warunki gospodarcze, wzrost gospodarczy, decyzje pozwalające na zwiększenie atrakcyjności Kazachstanu dla zagranicznych inwestorów i wykorzystanie bezpośrednich inwestycji zagranicznych do zrównoważonego rozwoju gospodarczego.

Autor przyjął następujące hipotezy:

H1: Znaczący wzrost zainteresowania Kazachstanem, jako miejscem lokat bezpośrednich inwestycji zagranicznych w latach 1993–2022, wynikał przede wszystkim z bogactwa zasobów naturalnych, a sektor wydobywczy utrzymywał dominującą pozycję w strukturze napływu BIZ według rodzaju prowadzonej działalności.

H2: Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych stał się jednym z czynników wzrostu PKB per capita. Zaowocował jednocześnie stopniowym zwiększaniem wartości BIZ w Kazachstanie, co wskazuje na przejście kraju z etapu 1 do etapu 2 Ścieżki Rozwoju Inwestycji J.H. Dunninga.

H3: Wielkość rynku, stabilność polityczna, polityki gospodarcze, obok posiadanych zasobów naturalnych stanowią kluczowe determinanty decyzji zagranicznych inwestorów bezpośrednich o alokacji ich kapitału w Kazachstanie.

H4: Istnieje znaczący pozytywny związek między napływem BIZ a wzrostem gospodarczym w Kazachstanie.

Ponieważ nie powiązano każdej z hipotez z celami i obszarami badawczymi, należy uznać, że pierwszy obszar pozwolił na weryfikację pierwszej hipotezy, a kolejne dwa obszary badawcze pozwoliły na zebranie materiału empirycznego dojącego podstawę do wnioskowania w pozostałych hipotezach. Dobór metod, przebieg postępowania badawczego, wyniki badania i wnioski wyciągnięte na ich podstawie stanowią oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a uzyskane wyniki mogą zostać wykorzystane w sferze gospodarczej.

III. Ocena merytoryczna pracy

Struktura pracy obejmuje pięć rozdziałów, poprzedzonych wstępem. Pracę zamykają wnioski (zakończenie), spis literatury, tabel i rysunków oraz załączniki (łącznie 184stron). Autor poprawnie dokonał przeglądu literatury związanej z badanym problemem, wykorzystał 176 pozycji bibliograficznych, stanowiących przede wszystkim źródła obcojęzyczne. Cytowana literatura i czasopiśmiennictwo dotyczyły aktualnie komentowanych problemów naukowych, w większości uwzględniono publikacje, które ukazały się po 2000 roku. Ponadto w pracy wykorzystano 25 źródeł internetowych. Wskazane źródła charakteryzuje wiarygodność i aktualność.

Struktura rozprawy obejmuje wstęp, opisu metodyki badawczej, pięć rozdziałów oraz wnioski (zakończenia).

W rozdziale pierwszym omówiono definicje i istotę bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ), odnoszących się do lokowania kapitału dokonywanego poza krajem macierzystym inwestora bezpośredniego dla osiągnięcia korzyści z prowadzonej tam działalności gospodarczej. Opisano klasyfikację BIZ według sposobu wejścia inwestora do kraju przyjmującego, wskazując inwestycje typu greenfield oraz brownfield. Zaprezentowano główne teorie objaśniające BIZ, w tym teorię przewag własnościowych, teorię cyklu życia produktu oraz paradygmat eklektyczny J.H. Dunninga. Określono determinanty podejmowania inwestycji zagranicznych. Wskazano oddziaływanie BIZ na gospodarkę kraju przyjmującego w kontekście korzyści i ryzyka, w tym transfer nowoczesnych technologii, tworzenie miejsc pracy, ale także zagrożenia dla miejscowej przedsiębiorczości wywołane potencjalną dominacją przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego.

Treść rozdziału drugiego została poświęcona prezentacji Republiki Kazachstanu, jako miejsca lokat kapitału w postaci BIZ. Określono warunki formalno-prawne podejmowania działalności gospodarczej w Kazachstanie, ogólną charakterystykę gospodarki kraju, podkreślając jej stabilność makroekonomiczną. Zwrócono uwagę na bogactwo zasobów

naturalnych, które stanowią główny atrybut Kazachstan przyciągający inwestorów. W oparciu o wyniki badań przeprowadzanych przez światowe ośrodki naukowo-badawcze określono poziom międzynarodowej konkurencyjności Kazachstanu. W konkluzji wskazano, że Kazachstan, mimo pewnych ryzyk, takich jak zależność od cen surowców i napięcia geopolityczne, odznacza się korzystnym klimatem inwestycyjnym, wyróżniając się w tym zakresie wśród krajów Azji Centralnej.

W rozdziale trzecim opisano zmiany wartości rocznych napływów BIZ do Kazachstanu oraz wartości zobowiązań Kazachstanu wobec zagranicy z tytułu BIZ w analizowanym okresie 1992-2022, w porównaniu z pozostałymi krajami Azji Centralnej. Omówiono strukturę BIZ według kraju pochodzenia oraz rodzaju prowadzonej działalności, a także charakterystyki statystyczne przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym. Potwierdzono, że dzięki bogactwu zasobów naturalnych i rosnącej stabilności gospodarczej Kazachstan przyciągnął znaczną część inwestycji w regionie.

Czwarty rozdział został poświęcony czynnikom wpływającym na wybór Kazachstanu, jako miejsca lokat BIZ. Wyniki własnego badania ankietowego, przeprowadzonego wśród największych inwestorów zagranicznych w Kazachstanie, wskazały, że oprócz dostępu do surowców naturalnych, inwestorzy w swych decyzjach lokalizacyjnych kierowali się głównie potencjałem rynkowym, stabilnością ekonomiczną i strategicznym położeniem Kazachstanu. Wyniki badania ujawniły także destymulanty lokowania kapitału w Kazachstanie, takie jak korupcja i biurokracja.

Rozdział piąty zawiera wyniki oceny wpływu BIZ na gospodarkę Kazachstanu dokonanej przy zastosowaniu modeli ekonometrycznych. Badanie wykazało, że napływ BIZ znacząco wpływał na wzrost PKB oraz rozwój różnych sektorów, zwłaszcza w kontekście stabilizowania gospodarki i transferu technologii. Poprawnie przeprowadzono dobór modeli i wnioskowanie, potwierdzając że BIZ przyczyniły się do wzrostu gospodarczego, choć efekty mogą się różnić w zależności od sektora i okresu.

Rozprawę kończą wnioski, w których podkreślono istotne znaczenie BIZ w rozwoju gospodarczym Kazachstanu. Autor wskazał na korzystne oddziaływanie reform zmierzających do poprawy klimatu inwestycyjnego, w tym zmniejszenie biurokracji, radykalnej walki z korupcją oraz rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej. Sformułował praktyczne rekomendacje odnoszące się do polityki gospodarczej, które mogą mieć znaczenie w dalszej poprawie skuteczności działań zmierzających do przyciągania znaczących dla gospodarki inwestycji zagranicznych.

Rozprawa stanowi zwarte i logicznie powiązane studium dotyczące bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Kazachstanie. Na szczególne uznanie zasługują rozdziały zawierające projekty i wyniki badania własnego – badania ankietowego oraz modeli ekonometrycznych, świadczących o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Oryginalne wyniki pozwalają na aktualizowanie wiedzy w obszarze wybranego w rozprawie problemu. Posiada on duży potencjał pozwalający kontynuację w zakresie oceny wpływu kolejnych czynników oraz monitorowania zmian.

IV. Ogólna ocena pracy

Przedsięwzięcie badawcze mgr Adila Zhubikenova przedłożone w niniejszej rozprawie doktorskiej posiada liczne zalety, do których obok realizacji celu głównego zaliczyć należy:

- podjęcie aktualnego, wieloaspektowego, a przede wszystkim niezwykle ważnego problemu badawczego w kontekście rozwoju teorii i praktyki zarządzania w obszarze bezpośrednich inwestycji zagranicznych,
- dokonanie przeglądu aktualnej literatury specjalistycznej oraz wyników dotychczasowych badań dotyczących BIZ i gospodarki Kazachstanu, jako obszaru zainteresowania inwestorów,
- właściwe sformułowanie i zrealizowanie celu głównego i celów szczegółowych poprzez systematyczną analizę źródeł wtórnych i zebrany oryginalny materiał empiryczny,
- poprawne opracowanie i wykorzystanie narzędzi badawczych, dużą dojrzałość i konsekwencję w prowadzeniu badania,
- opracowanie zestawu wniosków i wytycznych, które wzbogacają wiedzę oraz umożliwiają weryfikację dotychczasowych rozwiązań w zakresie bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Kazachstanie, wykazanie bezpośredniego związku między napływem BIZ a wzrostem gospodarczym w Kazachstanie,
- zidentyfikowanie środków mających na celu zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej kraju, przyciąganie kapitału do przemysłu, zapewniającego wzrost konkurencyjności gospodarki narodowej Kazachstanu,
- opracowanie materiałów i wniosków z badania, które mogą być wykorzystane w praktyce i teorii dyscypliny nauk o zarządzaniu i jakości w zakresie działalności inwestycyjnej.

Przedłożone opracowanie jest staranne, poprawnie ustrukturyzowane i uporządkowane. Analiza części teoretycznej i empirycznej zawartej w pracy pozwala stwierdzić, że mgr Adil Zhubikenov posiada szeroką wiedzę w wybranym obszarze, poprawnie analizuje zarówno aspekty naukowe, jak i wynikające z działalności inwestycyjnej, posiada umiejętność planowania i samodzielnego realizowania badań naukowych. Poprawnie dobrał metody i zaprojektował narzędzie badawcze, właściwie zinterpretował zgromadzone dane pierwotne i wtórne. Powiązał obszar decyzji inwestycyjnych z czynnikami gospodarczymi Kazachstanu, analizując zarówno mikro, jaki makroekonomiczny kontekst decyzji inwestycyjnych. Układ pracy jest logiczny, pozwala na przejście od zagadnień ogólnych do szczegółowych. Autor zachował właściwą kolejność i spójność poglądów zawartych w pierwszej – teoretycznej części pracy, z weryfikacją empiryczną – zebrany materiał badawczy oraz jego analizą i interpretacją.

V. Pytania i zagadnienia do dyskusji

Recenzowana praca stanowi usystematyzowany materiał dotyczący bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Pierwszy problem, na który warto zwrócić uwagę dotyczy tendencji rozwoju bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Kazachstanie. Jaki jest zdaniem Autora kierunek rozwoju inwestycji zagranicznych w Kazachstanie? Czy dotychczasowe inwestycje wpływają na lokowanie kolejnych, czy zmieni się w przyszłości dominująca branża?

Drugi problem związany jest z weryfikacją trzeciej hipotezy: Autor wskazał na takie determinanty, jak wielkość rynku, stabilność polityczną, realizowaną politykę gospodarczą obok posiadanych zasobów naturalnych, jako najbardziej istotne dla rozwoju bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Proszę o komentarz dotyczący rynku pracy. Czy dostępne zasoby pracy sprzyjały rozwojowi inwestycji, czy w badanym okresie inwestycje wpłynęły na zmiany na rynku pracy?

Podsumowanie recenzji

Konkludując należy stwierdzić, że zalety rozprawy doktorskiej mają charakter merytoryczny, stanowią oryginalne rozwiązanie problemu badawczego w drodze ilościowej weryfikacji postawionych hipotez badawczych. Rozprawa spełnia wymagania dotyczące ogólnej wiedzy teoretycznej, umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego.

W oparciu o przedstawioną opinię stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Adila Zhubikenova pt: „Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Kazachstanie – czynniki determinujące i wpływ na wzrost gospodarczy” spełnia wymagania Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668) stawiane tego typu opracowaniom, wnoszę zatem do Rady Dyscypliny Nauk o Zarządzaniu i Jakości Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu o jej dopuszczenie do publicznej obrony.

Bydgoszcz, 17.09.2024 r.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Grzegorz Popowicz".